

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: اوامر
موضوع جزئی: مباحث مقدماتی - واجب نفسی و غیره - تنبیهات -
تنبیه سوم: عبادیت طهارات ثلاث - بیان اشکالات -
پاسخ شیخ انصاری به اشکال دور
سال نهم
جلسه: ۱۱
تاریخ: ۳۰/مهر/۱۳۹۶
مصادف با: ۲ صفر ۱۴۳۹

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

عرض کردیم در مورد طهارات ثلاث یعنی وضو، غسل و تیمم اشکالاتی مطرح شده است. پنج اشکال از مجموع کلمات مرحوم شیخ انصاری و محقق خراسانی و محقق نایینی قابل استفاده است. البته در بین این پنج اشکال چه بسا مهم ترین اشکال همان اشکال دور است که مرحوم شیخ انصاری بیان کرده اند و دیگران نیز به تبع ایشان هرچند با بیان های متفاوت آن را ذکر کردند. محصل اشکال دور این بود که اگر بخواهیم قائل شویم که وضو، غسل و تیمم به واسطه یک امر غیره واجب شده اند و عبادیت پیدا کرده اند نتیجه آن دور و باطل است. زیرا اصل عبادیت وضو از مسلمات است و این اجماعی است که وضویی مقدمه نماز است که عبادت باشد، یعنی شستن دست و صورت و مجموعه غسلات و مسحات با انضمام به قصد قربت، مقدمه نماز است. پس عبادیت وضو مسلم است و امر غیره باید متعلق شود به وضویی که عبادت است. پس از باب این که حکم موخر از موضوع خودش است، امر غیره که متعلق به وضو می شود موخر از خود وضو می باشد که موضوع است. به بیان دیگر امر غیره متوقف بر عبادیت وضو است، از طرف دیگر اگر بخواهیم عبادیت وضو را از امر غیره استخراج کنیم دور پیش می آید. زیرا امر غیره متوقف می شود بر عبادیت وضو و عبادیت وضو متوقف می شود بر امر غیره.

محقق نایینی احتمالی را اضافه به این احتمال نموده اند و سعی کرده اند که اشکال را کامل تر و جامع تر کنند. البته ما دیگر اشاره فقط به بخش دوم سخن ایشان می کنیم

توضیح اشکال پنجم (محقق نایینی)

وضو و عبادیت آن یا ناشی از یک امر غیره است یا ناشی از یک امر نفسی استجابی. این که وضو ثواب دارد و بر خلاف واجبات غیره قصد قربت لازم دارد، بخاطر این است که به وضو امر دیگری متوجه شده است که در مورد آن دو احتمال وجود دارد:

احتمال اول: آن امری که متوجه وضو شده امر غیری باشد. که در این صورت اشکال دور پیش می آید. پس احتمال اول این است که امری که متوجه وضو شده است یک امر غیری باشد. یعنی امر به انجام وضو برای انجام نماز. یعنی به عبد گفته شده «توضاً للصلوة» که این همان طور که بیان شد مبتلا به اشکال دور است.

احتمال دوم: اگر وضو در بین واجبات غیری یک موقعیت خاصی پیدا کرده است و ثواب به آن داده می شود و نیاز به قصد قربت دارد به خاطر این است که یک امر نفسی استحبابی متوجه آن شده است. یعنی فارغ از مقدمیت وضو برای نماز و فارغ از این که وضو به عنوان مقدمه نماز واجب است؛ خودش فی نفسه به واسطه روایات مستحب است. اصلاً عمل وضو یک عمل استحبابی است. یعنی امر نفسی استحبابی به وضو تعلق گرفته است. محقق نایینی می فرمایند: به سه دلیل این احتمال باطل است:

۱. بر فرض که این امر نفسی استحبابی را قبول کنیم اما فقط این مسئله در مورد وضو و غسل قابل صدق است زیرا دلیل بر استحباب این دو وجود دارد. یعنی دلیل داریم که وضو و غسل فی نفسه مستحب هستند اما دلیلی بر استحباب تیمم نداریم. یعنی اگر این سخن را قبول کنیم نهایت آن این است که در مورد وضو و غسل قبول شود اما دیگر در مورد تیمم نمی توانیم بگوییم یک امر نفسی استحبابی داریم. باید راهی را پیدا کنیم که مشکل را در طهارات ثلاث به کلی حل کنیم. زیرا مشکل ما فقط وضو و غسل نیست بلکه تیمم نیز محل بحث است و این راه حل فقط مسئله را در دو مورد بیشتر حل نمی کند اما در مورد تیمم این راه حل قابل قبول نیست.

۲. شما قصد دارید عبادیت وضویی که مقدمه نماز است را از راه امر نفسی استحبابی حل کنید. هرچند وضو به عنوان مقدمه نماز واجب بالوجوب الغیری است ولی طبق بیان شما خود وضو به عنوان خود وضو یک استحباب نفسی دارد «الوضوء مستحب فی نفسه». اما مشکل این است که یک موضوع نمی تواند دو حکم هم زمان بر آن بار شود. اگر این وضو متعلق امر نفسی استحبابی باشد باید وجوبش از بین برود یعنی یا باید واجب بالوجوب الغیری باشد یا مستحب نفسی. هم زمان نمی تواند هم واجب باشد و هم مستحب. یعنی واجب باشد به عنوان مقدمه نماز و در عین حال مستحب باشد بنفسه چون اجتماع مثلین پیش می آید و اجتماع مثلین محال است.

۳. اساساً اگر بخواهیم این مقدمه را با قصد امر غیری امثال کنیم و التفات و توجهی به امر نفسی استحبابی نکنیم، اصلاً صحیح نیست و چیزی به عبد نمی رسد. زیرا فرض این است که عبد تمام تلاش خود را می کند که از عمل به مقدمه ثوابی به او برسد. یعنی ثواب از طریق امر نفسی استحبابی آمده زیرا امر غیری ثوابی ندارد و عبدی که الان وضو برای نماز گرفته اگر بخواهد ثواب ببرد باید هم توجه کند که وضو را به قصد امر غیری بجا آورد و بگوید من وضو می گیرم برای نماز و اگر کسی از او سوال کند بگوید برای نماز، اما این قصد امر به تنهایی چیزی برای او به ارمغان نمی آورد جز مجوز ورود به نماز. اما اگر بخواهد ثواب به او برسد باید قصد آن امر نفسی استحبابی را نیز داشته باشد. به عبارت دیگر اگر کسی می خواهد با وضویی که برای نماز می خواند ثواب ببرد هم باید قصد امر غیری و واجب غیری را بکند و هم التفات و توجه به آن امر نفسی استحبابی داشته باشد. یعنی اساساً اتیان به این عبادیت وضو بدون توجه به آن امر نفسی استحبابی صحیح نیست. زیرا بدون قصد آن عبادیتی وجود ندارد. عبد در صورتی می تواند وارد نماز شود که این وضو یک وضوی عبادی باشد و وضوی عبادی نیز تنها در صورتی محقق می شود که قصد امر نفسی استحبابی کند زیرا قصد امر غیری عبادیت نمی آورد. در حالی که اگر کسی وضو بگیرد و قصد امر نفسی استحبابی

نکند و تنها قصد امر غیری را کند عمل او صحیح است و هیچ کس قائل به این مطلب نشده که اگر عبدی برای نماز وضو می گیرد حتما باید التفات و توجه به امر نفسی استحبابی داشته باشد. یعنی اگر از عبد سوال کنند چرا وضو می گیری، اگر بگوید برای خواندن نماز این قصد او کفایت می کند حتی اگر توجه به آن امر نفسی استحبابی نداشته باشد. لذا این مطلب حاکی از این است که آن امر نفسی استحبابی دخالتی ندارد.

پس اگر کسی بخواهد عبادیت را از امر نفسی استحبابی به دست بیاورد، مواجه با این تالی فاسدها است.

خلاصه اشکال: ما نمی توانیم در مورد وضو عبادیت را حل کنیم. زیرا عبادیت باید از جایی ناشی شود و از طرفی عبادیت یعنی باید این فعل باید به قصد قربت باشد تا مجوز شود برای ورود به نماز. حال این عبادیت یا ناشی از یک امر غیری است مثل تویضات لصلوه که اگر یک امر غیری باشد باعث دور می شود یا ناشی از یک امر نفسی استحبابی است که این مورد نیز باطل است. زیرا سه تالی و فاسد دارد. پس عبادیت طهارات ثلاث مشکل دارد زیرا نه ناشی از یک امر غیری است، و نه ناشی از یک امر نفسی استحبابی.

این اشکال تکامل یافته اشکال مرحوم شیخ انصاری است که محقق نایینی آن را بیان کرده اند. یعنی شیخ انصاری اصل اشکال را با فرض این که امر وضو یک امر غیری باشد مطرح نمودند ولی محقق نایینی با فرض امر نفسی استحبابی نیز مورد بررسی قرار دادند.

پنج اشکالی که در مورد طهارات ثلاث مطرح است بیان شد. زیرا همان طور که بیان شد واجبات غیره ثواب مستقل ندارند اما مواجه شدیم با سه واجب غیری یعنی وضو، غسل، تیمم که حسابشان با بقیه واجب ها متفاوت است و ثواب مستقل دارند که در قالب پنج اشکال آن ها را بیان کردیم.

پاسخ اشکال به عبادیت طهارت ثلاث

چندین پاسخ به این اشکالات داده شده ولی عمدتاً به اشکال دور پاسخ داده شده و اگر بتوانیم به اشکال دور پاسخ دهیم به بقیه اشکالات نیز پاسخ داده می شود. یعنی ممکن است چهار اشکال را با یک پاسخ جواب دهیم. اما اجمالاً هفت جواب به این اشکالات داده شده. خود شیخ انصاری دو یا سه جواب به اشکال دور داده اند، محقق خراسانی نیز در کفایه دو جواب به این اشکال داده اند، البته پاسخ های ایشان بیشتر از مرحوم شیخ انصاری است. شاگردان محقق خراسانی به این اشکال پاسخ داده اند. محقق عراقی، محقق نایینی به اشکال دور پاسخ داده اند. شاگردان این دو مثل محقق عراقی و محقق خوبی نیز به اشکال دور پاسخ داده اند. اگر بخواهیم جواب ها را از اشکال دور بشماریم، شاید هفت یا هشت پاسخ به اشکال دور مطرح شده است. ضمن این که اشکالاتی به محقق خراسانی بیان شده که ایشان سخن مرحوم شیخ انصاری را کامل بیان نکرده است. یعنی گفته اند که محقق خراسانی در مقام نقل پاسخ های مرحوم شیخ انصاری مرتکب اشتباه شده که ما وارد آن نمی شویم.

پاسخ اول: (مرحوم شیخ انصاری)

اشکال دور بر پایه دو رکن استوار است که اگر بخواهیم این اشکال را از بین ببریم باید از یکی از این دو مقدمه رفع ید کنیم. ۱. ملتزم شویم به امر دیگری. یعنی به وضو یک امر دیگر متعلق شده است و بواسطه آن امر دیگر می توانیم قصد آن امر را کنیم و مصحح عبادیت وضو شود. یعنی کانه این طور است که به عبد گفته اند که باید نماز بخوانی و یکی از مقدمات نماز را وضو قرار داده اند و عبد می داند که وضو مقدمه نماز است و امر غیری نیز به وضو برای نماز داریم ولی غیر از

امر غیری یک امر دیگری نیز داریم که عبارت است از امر به وضو گرفتن. این امر به وضو گرفتن اگر قصد امتثالش شود، خودش ثواب دارد. یعنی قصد قربت می کنیم و دور از بین می رود زیرا هرچند امر غیر متوقف بر عبادیت وضو است ولی مشکل این است که عبادیت وضو را دوباره بخواهیم از امر غیر به دست آوریم اما اگر عبادیت وضو را از امر دیگری استفاده کنیم مشکلی پیش نمی آید.

مرحوم شیخ انصاری می فرماید: این احتمال خلاف فرض ما است و ما امر دیگری غیر از امر غیر در مورد وضو نداریم.

۲. آن وضویی که می شود با آن نماز خواند و رافع حدث است اصلا عبادیت ندارد لذا اصلا قصد قربت لازم نیست.

این نیز صحیح نیست زیرا اجماعی است وضویی که با آن نماز خوانده می شود حتما نیاز به قصد قربت دارد.

مرحوم شیخ انصاری می فرماید: پس ما نه می توانیم دست از عبادیت وضو بر داریم نه می توانیم امر دیگری را این جا فرض کنیم. لذا می گویند: وضو فی نفسه بدون این که پای امر دیگری در کار باشد معنون به یک عنوان واقعی است که فی ذاته و فی نفسه رجحان دارد. یعنی یک رجحان ذاتی برای خود وضو در نظر بگیریم که ارزش دارد به خاطر رجحان ذاتیش ولی این از عناوین قصدیه است. در صورتی رجحانش کامل می شود که قصد شده باشد. مثال می زنند به تعظیم، تعظیم در برابر انسان های بزرگ یک رجحان ذاتی دارد و عنوانی دارد که اگر بخواهد مصلحت و رجحانش حفظ شود باید قصد شود. یعنی اگر کسی جلوی بزرگی رد می شود و بخاطر بستن بند کفشش خم می شود، تعظیمی محقق نشده. عناوین قصدیه عناوینی هستند که تحقق عنوان منوط به قصد است.

بر این اساس وضو به لحاظ آن امر غیری که دارد مقدم است و وجوبش یک وجوب غیری است ولی با قطع نظر از آن امر غیری به شرطی مقدمه نماز و رافع حدث است که این عنوان راجح قصد شود. پس لزوم اعتبار قصد و قصد قربت به نحوی که عبادیت وضو را درست کند، از هیچ امری گرفته نشده بلکه خود وضو یک رجحان ذاتی دارد که بخاطر آن رجحان ذاتی باعث می شود که به عنوان عبادت تحقق پیدا کند و این یک عنوان قصدی است.

پس وضو عبادت مع قطع النظر عن الامر غیری. مشکل ما این بود که عبادیت وضو را بدون امر غیر درست کنیم که دور از این راه از بین برود. منتهی چون یک عنوان قصدی است که حتما باید آن عنوان با این قصد محقق شود چاره ای نیست جز این که اگر می خواهد قصد امتثال امر غیر کند قصد آن را داشته باشد.

«الحمد لله رب العالمین»